

1908-1930 YILLARI ARASINDA TÜRK SİYASAL MODERNLEŞMESİ VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

MURAT DURAN*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması akabinde kurulan yeni Türk Devleti, ulus devlet esasına dayalı olarak kurulmuş ve bu dönemde Türk milliyetçiliği döneme damgasını vuran siyasi ideoloji olmuştur. Türk milliyetçiliği ideolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan siyasi akımlardan biri olmakla birlikte, dünya genelinde milliyetçiliğin ve ulus devlet yapısının hâkim olması bakımından Türk toplumunda da 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı milleti ve İslam ümmeti yaratma gibi dönemin diğer siyasi akımları karşısında Türkçüler, Türklerin esas unsur olacağı ve ulus devlet esasına dayalı, laik bir devlet düzeni talep etmişlerdir. Bu dönemde Batı'da egemen olan pozitivism de Türkçülerin Türk toplumunda oluşturmaya çalıştıkları bilim anlayışı olmuştur.

Türk milliyetçiliği ideolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bu derece önemli olması bakımından, bu çalışmada Türk siyasal modernleşme sürecinde Türk milliyetçiliğinin yeri tartışılacaktır. Çalışma, anlam bütünlüğü içerisinde olması ve kapsamının çok genişlememesi için bir tarih sınırlaması içerisinde değerlendirilmiş ve çalışmayı sınırlayan tarihler Türkçülüğün en faal olduğu dönemi kapsayacak şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak modernleşmenin tanımlanmasına, modernleşme türlerine ve modernleşme sürecine ilişkin kuramsal giriş yer verilmiş ve ardından Türk siyasal modernleşme anlayışı bölümü

* Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

içerisinde 19. yüzyılda Osmanlıda başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla devam eden Türk modernleşme anlayışı ele alınmıştır. Bir sonraki bölümde ise II. Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar olan dönemde Türk siyasal modernleşmesi ve Türkçülük incelenmiş, son bölümde de Cumhuriyet döneminde siyasal modernleşme ve Türkçülük anlayışı ele alınmıştır.

Çalışma sonrası elde edilen sonuç ise Türk milliyetçiliği ideolojisinin Osmanlı'nın son döneminde etkin olan bir politika olması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bu mirası devraldığıdır. Türk milliyetçiliği ideolojisi, Türk siyasal modernleşmesinde itici güç olmuş, ulus devlet, pozitivizm ve laiklik gibi modern devletlerin sahip oldukları genel esaslar Türk milliyetçiliği sayesinde Türkiye Cumhuriyeti'nde temel gayeler olarak yer almıştır. Ayrıca, yeni kurulan devletin Türk milliyetçiliği anlayışında bazı değişiklikler de meydana gelmiştir. Bunlardan en önemlisi tüm dünya Türklüğünün birliğini savunan anlayışın geri planda kalması ve Anadolu Türklüğünü kapsayacak bir Türk milliyetçiliği anlayışının ortaya çıkmasıdır.

Genel Olarak Modernleşme

Modernleşme kuramları, 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze, artan bir ilgiyle ele alınmakta ve incelenmektedir. Temel olarak Batılı bilim adamlarının oluşturmuş olduğu modernleşme kuramları, modernleşmenin temelini Batı'yı oturtarak kendi ifadeleriyle Doğu'nun geri kalmışlık sorununa bazı açıklamalar getirmeye, çözüm önerileri geliştirmeye çalışmışlardır. Özellikle Amerika'yı modernliğin sembolü olarak ele alan bu kuramcılar, Amerikan modelini tüm dünyaya örnek olarak sunmaktadırlar. Bu açıdan modernleşme kuramı; İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınması şekliyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımı şeklinde tanımlanmaktadır (Altun 2005: 13).

Modernleşme kuramına göre, geri kalmış toplumların değiştirilmesi, dönüştürülmesi gerekmektedir. Ancak bu gelişme ve dönüşümün nasıl gerçekleşeceği muallaktır. Batı'nın model alınmasıyla gerçekleşecek modernleşmenin, yine Batı'nın geçtiği aşamaların geçilmesi suretiyle olabileceğine inanılmaktadır. Bu süreç çok uzun ve yaşanması güçlüklerle doludur. Nitekim Batı'nın geçirdiği modernleşme süreci, birkaç yüzyıl sürmüş ve günümüz aşamasına gelinmiştir. Aydınlanma çağıyla başlayan bu süreç içerisinde; Rönesans, Reform, Coğrafi keşifler, devrimler ve savaşlar gibi sancılı olayları barındırmaktadır. Çünkü modernleşme; 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Sonra bu sürece diğer Avrupa ülkeleri, ardından da 19 ve 20. yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkeleri katılmıştır (Eisenstadt, 2007: 11).

Toplumsal açıdan Batı'da, aile yapısından giyim tarzına, dinlenen müzik çeşidinden inanılan dinî esaslara kadar köklü değişiklikler meydana gelmiş, Batı'nın toplumsal yapısı çok geniş bir ölçüde dönüşüme uğramıştır. Ekonomik açıdan ise, üretim aracının yegâne temeli olan topraktan, fabrikalara geçiş yaşanmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası topraktan koparak fabrikalarda çalışmaya başlayan nüfus, her geçen gün artmıştır. Bu, aynı zamanda kentleşme, insanların kırdan koparak yeni bir hayat tarzı kuracakları şehir yaşamı demektir. Yaşanan bu kentleşme sürecinde insanlar yaşam tarzlarında köklü değişikliklere gitmek zorunda kalmışlardır. Politik sistemde yaşanan değişim ise, halkın yönetime katılma sürecidir. Monarklar tarafından yönetilen Batı toplumları, monarkın mutlak hâkimiyetine son vererek yönetimde yer edinmişler, neticesinde parlamentolar ve anayasal yönetimler hayat bulmuştur. Politik alanda yaşanan bu süreç, Batı toplumlarının toplumsal ve ekonomik alanda yaşadığı dönüşümün bir sonucu olarak birlikte gerçekleşmiştir. Kentleşen, ekonomik olarak güçlenen yeni sınıflar ortaya çıkarak, yönetimde söz sahibi olmak adına mevcut yöneticilere baskı yapmaya başlamışlar ve neticesinde bu hakkı elde etmişlerdir.

Uzun ve mücadelelerle geçen Batı'nın modernleşme süreci yaklaşık üç yüzyıl sürmüştür. Doğu toplumlarından da beklenen, bu sürecin bir şekilde yaşanması ve Batı'nın eriştiği günümüz şekline ulaşmasıdır. Ancak Doğu'nun bu kadar uzun sürecek bir sürece tahammülü olmadığından, her toplum kendi içerisinde bir modernleşme anlayışı geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Batı'nın ekonomik, siyasi ve askerî üstünlüğüne bakarak onu yakalamak, hatta geçmek tüm Doğu toplumlarında bir hedef hâlini almıştır. Ancak modernleşme süreçleri toplumdaki topluma fark etse de bazı temel nitelikler tüm toplumların modernleşme süreçlerinde yer almaktadır. Bu nitelikleri Lerner beş başlık altında incelemiştir: İlk olarak ekonomide kendi kendini besleyen bir büyümenin sağlanabilmesi, modernleşme sürecindeki toplumlarda temel hedeftir. Bu büyüme üretimde ve tüketimde gündeme gelen taleplerin karşılanması şeklinde ifade edilir. İkinci olarak modernleşme sürecinde ele alınan konu, siyasal modernleşme yani siyasete kamusal katılım oranının artması ya da demokratik temsil imkânının ve farklı siyasal alternatiflerin gündeme gelmesidir. Üçüncü nitelik, modernleşme sürecinde olan toplumlarda kültürel bir dönüşümün yaşanmasıdır. Bu toplumlarda, seküler ve rasyonel normlar yaygınlaşmaya başlarken, geleneksel ananeler, inanışlar zayıflamaya başlar. Dördüncü nitelik ise modernleşme sürecinde olan toplumlarda toplumsal

Batı'nın ekonomik, siyasi ve askerî üstünlüğüne bakarak onu yakalamak, hatta geçmek tüm Doğu toplumlarında bir hedef hâlini almıştır.

hareketliliğin artmasıdır. Statik bir görüntü çizen geleneksel toplumlar modernleşmenin getirdiği yeniliklerle daha dinamik hâle gelerek toplumsal hareketliliğin arttığı gözlemlenmiştir. Nihai olarak ise, modernleşen toplumunda işlevsiz kesimlerin düzenlenen bir toplumsal yapı içerisinde aktif hâle getirilmesi, onlara gerekli donanımın kazandırılması, öteki yönelimli oluşun sağlanması ya da empati becerisinin elde ettirilmesi bir diğer boyuttur(Altun 2005:85).

Modernleşme sürecini yaşayan toplumlar bazı ortak nitelikler taşımakla birlikte, modernleşme sürecinin kendi içinde bazı özellikleri vardır. Huntinton'a göre modernleşme süreci; devrimci, karmaşık, sistematik, küresel, uzun vadeli, tedrici, homojenleştirici, geri dönülmez ve ilerlemeci bir süreçtir (Altun 2005:150). Sürecin bu özelliklerine, modernleşme sürecinde olan toplumların gözlemlenmesi yoluyla ulaşılmış olup, özellikle Doğu toplumlarında yaşanan modernleşme süreçleri incelenmiştir. Bahsedildiği üzere toplumdan topluma modernleşmenin taşıdığı nitelikler farklılık arz etmektedir.

Modernleşme sürecinin barındırdığı boyutlar genel olarak dört başlık altında toplanmaktadır: siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal modernleşme (Altun 2005: 12). Siyasal modernleşme; parlamentoların kurulması, siyasi partilerin oluşması, katılımcı yönetim anlayışının gelişmesi gibi yönetim anlayışında meydana gelen değişimi kapsayan süreçtir. Ekonomik modernleşme; toplumda iş bölümünün artması, teknolojik ilerleme, üretim tekniklerinin gelişmesi gibi konuları barındıran süreçtir. Kültürel modernleşme; sekülerleşme ve ulusal ideolojiye bağlılığın vurgulandığı süreç olup toplumun bilimsel alanda yaşandığı zihni dönüşümü içerisinde barındırmaktadır. Toplumsal modernleşme ise, okuma yazma oranının artması, kentleşme ve gelenekten koparak yeni bir yaşam tarzı oluşturma sürecini barındıran modernleşme sürecidir.

Modernleşme sürecinin önemli bir boyutunu oluşturan siyasal modernleşme bu çalışmamızın konusu teşkil etmektedir. Türk siyasal modernleşme sürecinin irdelendiği sonraki bölümlerde, milliyetçiliğin bu süreçteki yeri ele alınacaktır. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş aşamasında önemli bir yer teşkil eden milliyetçilik, Türk toplumunda da yer bulmuş ve ulus devlet anlayışının gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir. Modern toplumun en önemli sosyopolitik birimi olması bakımından ulus devlet, toplumların modernleşme sürecinde kritik rol oynamaktadır (Eisenstadt 2007: 33). Ulus devletin esas unsuru olan millet ise "ortak olarak paylaşılan değerler ve geleneklerin bir araya getirdiği insanların oluştur-

Modernleşme sürecini yaşayan toplumlar bazı ortak nitelikler taşımakla birlikte, modernleşme sürecinin kendi içinde bazı özellikleri vardır.

doğu kültürel varlıklar” (Heywood 2007: 197) olarak tanımlanmaktadır. Millet olmanın parametreleri olarak ise ekseriyette dil, din, etniklik, tarih ve gelenek sayılmaktadır. Milliyetçilik ise; modern toplumların ortaya çıkış sürecinde var olan ve onların siyasi otoriteye karşı taleplerini meşrulaştıran siyasi bir itikat olarak görülmekte ve milliyetçiliği ortaya çıkaran süreçler de; *“millî hâkimiyet ve yönetilenlerin rızası teorisi, laikliğin kökleşmesi, aşiret ve feodal bağlılıkların azalması, şehirleşmenin yayılması ve iletişimin gelişmesi”* (Türküne 2006: 228) şeklinde sıralanmaktadır.

Toplumsal dönüşüm sürecinde Batı, dinin toplumdaki etkisinin azalması ve cemaat bilincinin yok olması karşısında toplumu bir arada tutacak yeni bir araca gereksinim duymuş ve neticesinde bu boşluğu milliyetçilikle doldurmak istemiştir.

Doğu toplumlarına göre nispeten erken bir dönemde modernleşme gayreti içerisine giren Osmanlı İmparatorluğu – Japonya hariç – ilk olarak modernleşmeyi askerî alanda gerçekleştirme amacını taşımaktadır.

Özellikle Fransız İhtilali sonrası popülaritesi iyice artan milliyetçilik ve ulus devlet anlayışı, milletlerin kendi geleceklerini tayin etme hakkı ilkesinden yola çıkarak, her millete müstakil bir devlet öngörmüştür. Dünyanın büyük bir bölümünde imparatorlukların ve çok etnisiteli devletlerin olduğu bir dönemde, ulus devlet anlayışı yıkıcı etkilere neden olmuş ve neticesinde 20. yüzyılda nerdeyse tüm dünyada ulus devlet anlayışına dayalı devletler hayat bulmuştur (Heywood 2007:192). Orhan Türkdoğan, milletleşme sürecinin Batı’da imparatorlukların kurulması süreciyle gelişmeye başladığını ifade etmektedir (Türkdoğan 2005:128). Burg’ların birleşmesi sonucu sosyolojik anlamda milletleşme süreci Avrupa’da başlamış ve feodalite sonrasında ticaret ve sanayinin gelişmesi, bunun sonucunda ferdin hürriyetini elde etmesi ve kişiliğini kazanması, toplumun varlığını ve benliğini duyması bu süreci hızlandırmıştır. Türk toplumunda da 19.

yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında hayat bulan milliyetçilik ve ulus devlet anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti’nin temel esaslarından biri olmuştur.

Türk Siyasal Modernleşme Anlayışı

Doğu toplumlarına göre nispeten erken bir dönemde modernleşme gayreti içerisine giren Osmanlı İmparatorluğu – Japonya hariç – ilk olarak modernleşmeyi askerî alanda gerçekleştirme amacını taşımaktadır. Askerî alanda yüzyıllarca galip geldiği Batı toplumlarının gerisinde kalması, devlet yöneticilerini bu alanda yenilik yapmaya sevk etmiş ve modernleşme sürecinde ilk adımlar III. Selim ve özellikle de II. Mahmut dönemlerinde askerî alanda atılmıştır. Ancak bu sürecin başlaması aynı zamanda siyasal modernleşme sürecinin de başlama-

sına vesile olmuştur. Askerî alandaki yenilikleri tatbik etmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na getirilen yabancı subaylar, özellikle Fransız subaylar, Osmanlı Ordusu'nda liberal ve milliyetçi fikirlerin yayılmasına neden olmuştur(Ahmad 2002: 13). 19. yüzyılın ortalarında başlayan bu süreç, sonrasında siyasi alanda önemli değişikliklere yol açacaktır. 1876 yılına gelindiğinde Meşrutiyet ilan edilecek, yüzyıllar boyu mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı ülkesi meclisin kurulmasıyla birlikte meşrutî monarşiye geçecektir. Ancak bu tarihin öncesinde iki önemli olay daha vardır: Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı. Nispeten Batılı ülkelerin baskısı sonucu ilan edilen bu fermanlar Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahın mutlak hâkimiyetine az da olsa darbe indiren gelişmelerdir. Tanzimatla birlikte padişahın egemenlik hakları sınırlanmış, kişinin can ve mal güvenliği yasalara bağlanmış ve yürütme de aynı şekilde yasal bir çerçeve içerisine sokulmuştur (Çavdar 2004: 25). Siyasal modernleşme açısından en önemli karar yürütmenin denetim altına alınması ve yasal bir sınırlamaya tabi tutulmak istenmesidir. Meşrutiyetin önünü açan süreç, Tanzimat Fermanı ile başlamış ve Islahat Fermanı ile bu süreç desteklenmiştir. Devlet yönetiminin kanunlara göre düzenlenmesi ve bu kanunların tüm Osmanlı tebaasına eşit olarak uygulanması temel amaçtır.

Tanzimat süreciyle Osmanlı aydınlarında da padişahın mutlak yönetiminin sınırlandırılması görüşü hayat bulmuş; bu, edebiyattan sanata kadar birçok alanda kendini göstermiştir. Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi önemli isimler bu konularda eserler yazarak, toplumu bilinçlendirme arayışı içerisine girmişlerdir. Eğitim alanında da Tanzimat sonrasında Batı tarzı eğitim anlayışının gelişmeye başlamış ve bu süreçte Batı tarzı eğitim veren okulların açılmıştır. Bu dönemde Fransız eğitim sitemine göre eğitim yapan Galatasaray Lisesi açılmış ve Batı'nın bazı eserleri tercüme edilerek okutulmaya başlanmıştır (Karpaz 2008: 106). Bu gelişmeler ışığında Yeni Osmanlılar adı altında örgütlenen bazı aydınlar, siyasal modernleşme açısından anayasal bir yönetim talebini dile getirmeye başlamışlar ve bu talepleri 1876'da Anayasa'nın ilanı ve ilk Osmanlı Meclisinin açılması ile hayat bulmuştur. Ancak bu anayasal yönetim çok uzun sürmeyecek ve bir yıl sonra II. Abdülhamit Anayasa'nın kendisine verdiği meclisi dağıtma yetkisini kullanarak Meclisi dağıtacak ve Anayasa'yı rafa kaldıracaktır (Zürcher 1996: 117).

Meclisin dağıtılması ve Anayasa'nın yürürlükten kaldırılmasından II. Meşrutiyete kadar olan süreçte, Osmanlı İmparatorluğu yeniden mutlak monarşiye dönmüş ve padişah bu süreçte tek egemen güç olma özelliğini korumuştur. II. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen sürede aydınların başını çektiği ve devletin kuruluşunu anayasal yönetimde gören hareket güçlenmeye devam etmiştir. Özellikle Jön Türkler olarak bilinen ve meşrutiyet isteğinin öncülüğünü yapan bu grup, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Hristiyan unsurların kopması sonrası bir müddet İslamcılık politikası üzerine durmuş, ancak daha sonrasında Türkçü bir politika izlemiştir. Jön Türkler 1889 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti adı

altında örgütlenecek ve temel amaç olarak da anayasal düzenin yeniden kurulması savunacaklardır (Karpat 2008: 109).

Jön Türklerin girişimleri, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte olumlu sonuçlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Türk siyasal modernleşmesinde önemli bir adım atılmış oldu. Bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu, yıkılana kadar meşruti monarşi ile yönetilecektir. Padişahın yetkileri bu süreçte sınırlandırılacak, ancak yürütmenin görevleri kanunlarla sınırlandırılmasına rağmen, uygulama alanında bu süreç çok fazla işlevsel olmayacaktır.

Türk siyasal modernleşmesine önemli bir diğer gelişme Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ve Cumhuriyetin ilanıdır. Bu süreçte saltanat ve hilafet kaldırılarak Osmanlı Devleti sonrasında kurulan yeni Türk Devleti'nin yönetim biçimi cumhuriyet olacaktır. Halk egemenliğini esas kılmak amacıyla açılan Meclis ve daha sonrasında ilan edilen Cumhuriyet, yönetici elitin Türk siyasi modernleşmesi için olmazsa olmaz gördüğü ilk adımdır. Osmanlı döneminde başlayan anayasacılık hareketleri ve sonrasında Cumhuriyeti ilan eden kadro, siyasal modernleşmeyi Türk modernleşme sürecinin motoru olarak görmüşler ve ilk önce bu alanda reform yapma gayreti içerisine girmişlerdir.

Türk siyasal modernleşme anlayışında temel esas; ulus devlete dayalı, halk egemenliğini hâkim kılacak, anayasal bir yönetim inşa etmektir. Ancak Batı'nın geçtiği aşamaları göz ardı ederek doğrudan siyasi alanda modernleşme yolunu seçen yöneticiler, bu süreçte birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Nitekim halk egemenliğine dayalı devlet, çok fazla halkla iç içe olamamış ve 1946 yılına kadar ülkede tek parti yönetiminin hâkim olmasına engel olamamıştır. Bu süreçte ön plana çıkan ulus devlet modeli de birçok zorlukla karşılaşmıştır.

Türk siyasal modernleşme anlayışında temel esas; ulus devlete dayalı, halk egemenliğini hâkim kılacak, anayasal bir yönetim inşa etmektir.

II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Siyasal Modernleşme ve Türkçülük

Türk siyasi modernleşmesinde II. Meşrutiyetin önemli bir yeri vardır. İlk defa 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'nin rafa kaldırılması ve kurulan parlamentonun II. Abdülhamit tarafından kapatılması sonrasında 24 Temmuz 1908 tarihinde, Abdülhamit II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmış ve yeniden anayasal yönetim Osmanlı İmparatorluğu'nda başlamıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesi sürecinde İttihat ve Terakki Cemiyetinin yapmış olduğu çalışmalar ve bu yönde karar alınması için Rumeli'de halkı örgütleyerek saraya baskı yaptırması önemli etken olmuştur (Çavdar 2004: 112). Bu süreçte ordunun da önemli rolü

olmuş ve ordudaki İttihat ve Terakki mensubu subayların Saray'a yaptıkları baskı etkili olmuştur. Böylece Türk ordusu, siyasi modernleşme sürecinde yer almaya başlamıştır (Karpaz 2008: 110). Meşrutiyetin ilanında sonra İttihat ve Terakki nüfuzunu artırmış ve devlet yönetimini büyük oranda kontrolü altına almıştır. Nitekim Mebusan Meclisine seçilen mebusların büyük çoğunluğu İttihatçıdır. İttihat ve Terakkinin önündeki en büyük engel olan II. Abdülhamit de 31 Mart Vakası sonrası tahtan indirilerek yerine V. Mehmet tahta oturtulmuş ve böylece İttihatçıların hareket alanı genişlemiştir.

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan eden siyasi akımlar da keskinleşmeye başlamış ve çeşitli gruplar meydana gelmiştir. Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset şeklinde formüle ettiği bu akımlar Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülüktür (Akçura 2008: 35). Kemal Karpaz bu akımları Osmanlılık, İslamcılık ve Yenilikçilik diye tasnif eder, ancak Yenilikçilerin daha sonra Türkçüler ve Batıcılar (Garpçılar) diye ikiye ayrıldıklarını ifade eder (Karpaz 2008: 115). Ziya Gökalp ise Karpaz'a benzer bir ayrımla dönemin akımlarını, Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık şeklinde üçe ayırmıştır (Gökalp 1976:1). Bu üç akımın temel amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl kurtulacağıdır. Ancak Şerif Mardin, Tanzimat sürecinde asıl amacın tebaaya hürriyet vermek değil, devleti kurtarmak olduğunu, Yeni Osmanlıların ise hürriyet istediğini ve bunun Anayasa'ya bağlı bir parlamento vasıtasıyla olabileceğini düşündüklerini ifade eder (Mardin 2008: 86).

Bu akımlardan ilk önce Batılılaşma akımı baş göstermiş ve devletin kurtuluşunun Batı tarzında bir modernleşme yolu izlenmesiyle mümkün olabileceğini savunulmuştur. Osmanlılık siyasetini savunanlar ise Osmanlı'nın birliğini ve kurtuluşunu bir Osmanlı milleti yaratma şeklinde olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'na mensup olan tüm tebaanın Osmanlı milleti şeklinde kabul edilmesi, dinî ve etnik bir ayırım gözetilmeksizin tüm halkların eşit sayılması ve tüm bu unsurların devlet yönetiminde yer alması gerekliliğini savunmuşlardır. Kemal Karpaz, Osmanlılık siyasetinin başlamasıyla Osmanlı'da demokratikleşme hareketinin başladığını savunur (2006:429). Nitekim Batıcılık siyasetinin sonucu olarak Tanzimat ve İslahat Fermanları hayat bulurken, Osmanlılık siyaseti sonucu da Meşrutiyet ilan edilmiş ve tüm Osmanlı tebaasının temsil edildiği bir meclis oluşturulmak istenmiştir. Ancak I. Meşrutiyet sonrası Hristiyan tebaanın büyük bir bölümünün Osmanlıdan kopması, Osmanlılık siyasetinin elini zayıflatmış ve II. Abdülhamit İslamcılık siyasetine ağırlık vermiştir. İslamcılığı savunanların temel tezi ise Osmanlı tebaası tüm Müslümanları bir millet kabul ederek, Os-

Siyasi
Türkçülüğün
önemli iki
ismi ise Yusuf
Akçura ve
Ziya Gökalp
olmuştur.

manlıdan Türk olmayan unsurların kopmasını engellemek ve bu şekilde de devletin devamlılığını sağlamaktır. II. Meşrutiyete kadar bu politikasını sürdüren Abdülhamit'in 31 Mart Vakasından sonra tahtan indirilmesi ve İttihatçıların yönetimde etkin olmaya başlamaları ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçü politikalar görülmeye başlamıştır. Batıcılar ve Türkçüler olarak ikiye ayrılan Yenilikçilerin fikirlerinde keskin ayrılmalar olmuştur. Batıcıların temel hedeflerini aktaran Karpat'a göre Batıcılar;

"Tek kadınlığı aileyi, kadınların hürriyete kavuşturulmasını, Batılı bir Medeni Kanun'un kabulü ile şeriat mahkemeleri yerine laik mahkemelerin kurulmasını, Latin alfabesinin kabulünü, kadercı zihniyetin yok edilmesi amacıyla tekkelerin kapatılmasını ve ekonomik alanda da ulusal bir ekonominin kurulmasını, sanayileşmeyi, yol ve ulaşım araçlarının geliştirilmesini savunuyorlardı" (Karpat 2008: 118).

İttihat ve Terakki ile öne çıkan Türkçüler ise devletin kurtuluşunu; Türk milliyetçiliğinde yani Türklerin esas unsur olacağı bir yönetim anlayışında görüyorlardı. İttihat ve Terakkinin başlarda Türkçülüğü savunmadığını ifade eden Karpat, İttihat ve Terakkinin politikalarını iki döneme ayırmaktadır: 1889-1908 muhalefet yılları ve 1908-1918 iktidar yılları (Karpat 2008: 120). Muhalefet yıllarında Türk milliyetçiliğini savunmadıklarını çünkü henüz Osmanlıdan kopmamış olan bazı gayri-müslim unsurların İttihatçıları desteklediğini ve bu nedenle bu desteği kaybetmemek için açıkça Türk milliyetçiliğinin ifade edilmediğini öne sürmektedir. 1908 sonrasında ise İttihatçıların politikalarında Türkçülük öne çıkmış ve Türklerin hâkim durumda oldukları merkezîyetçi bir Osmanlı İmparatorluğu meydana getirme politikası amaç edinilmiştir. Ancak Türkçülük siyasetinin gelişmesi 1908'in öncesine dayanmakta, bu alandaki çalışmaların neticesi olarak Türkçülük siyasetinin doğuşunu görmekteyiz.

Öncelikli olarak edebî alanda, Türkçülüğün önünü açacak çalışmalar yapılmış ve bu alanda Türk dilinin geliştirilmesine gayret gösterilmiştir. Şinasi, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi ilk dönem eserler veren edebiyatçıların üzerinde durdukları nokta Türk dilinin geliştirilmesi olmuştur. Özellikle Ahmet Vefik Paşa halk edebiyatına verdiği destekle Türk dilinin gelişmesinde büyük çaba sarf etmiş yönetimde ve eğitimde Türkçeye üstünlük tanınmasını savunmuştur (Ortaylı 2008: 270). Sonraki dönemde Süleyman Paşa, Şeyh Süleyman Efendi, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Cevdet Paşa gibi yazarlar Türkçe üzerine çalışmalara hız vermişlerdir. En nihayetinde, Şemsettin Sami Bey, Necip Asım Bey, Veled Çelebi Efendi, Bursalı Tahir Bey, Raifpaşazade Mehmed Fuad Bey, Ahmet Hikmet Bey, Şair Emin Bey, Tunalı Hilmi Bey, Emrullah Efendi gibi isimler 1897 sonrasında Türkçülük alanında önemli eserler icra etmişlerdir (Akçura 2007: 99). Edebî alandaki bu gelişmelerden sonra 20. yüzyılın başında Türkçülük siyasi alanda da kendini göstermeye başlamış ve Türkçülüğü savunan makaleler, kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır. Siyasi Türkçülüğün önemli iki ismi ise Yusuf Akçura

ve Ziya Gökalp olmuştur. Cumhuriyet Dönemini de etkileyecek olan bu iki isim, Türkçülüğün programını açıkça ortaya koymuşlardır. Özellikle Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki içerisinde Türkçülük politikasının ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Rusya'dan Osmanlıya gelen Türklerin de Türkçülük akımında önemli yerleri olmuştur (Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi). Rusya Türkleri, tüm Türklerin birliğinin sağlanabileceği görüşünü savunmuşlardır (Georgeon 2005: 31).

Yusuf Akçura 1906 yılında yayımladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* isimli çalışmasıyla Türkçülük siyaseti üzerine tartışmaların alevlenmesine yol açacaktır. Makalesinde Osmanlı milleti yaratma çabalarını boşuna bir yorgunluk olarak değerlendiren Akçura, Osmanlıcılığın artık nasıl uygulanamayacak bir siyaset olduğunu etraflıca işlemiştir. Makalede Akçura, dönemin üç önemli siyasi akımı olan; Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü ele almış ve bu siyasi akımların olumlu ve olumsuz yanlarını, uygulanabilirliklerini etraflıca tartışmıştır. Akçura'ya göre, artık Osmanlıcılık siyasetini izlemek imkânsızdır ve bunun nedenlerini beş başlık altında toplamıştır: Türklerin, Müslümanların, gayrimüslim tebaanın, Rusya'nın ve Avrupa'nın büyük devletlerinin, Osmanlıcılık siyasetini istemediklerini ifade ederek, "*Binaenaleyh, zannımca, artık Osmanlı milleti meydan getirmekle uğraşmak, beyhude bir yorgunluktur.*" (2005: 54) şeklinde bu siyasetin imkânsızlığını ifade etmiştir. İslamcılık ve Türkçülük konusunda ise kesin bir yargıya varamayan Akçura, İslam'ın hâlen çok güçlü olmasına ve insanları bir arada tutacak güce sahip olmasına rağmen, dış engellerin İslamcılık siyasetine mani teşkil ettiği üzerinde durur. Çünkü İslam ülkelerinin büyük çoğunluğu Hristiyan devletlerin hâkimiyeti altındadır ve bu güçlü devletlerin böyle bir İslamcılık siyasetine mani olacaklarını ifade eder: "*Binaenaleyh, zamanımızda en kuvvetli İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nin bile ciddi bir surette İslam birliği siyasetini takibe kalkışmasına, belki de muvaffakiyetle, karşı koyarlar.*" (Akçura 2005: 58). Son olarak Türkçülük siyasetine değinen Akçura, Türkçülüğün daha yeni yeni ortaya çıkan ve güçlenen bir siyaset olduğunu ifade ettikten sonra, Türkçülük siyasetinin izlenmesindeki faydaları şu şekilde ifade eder:

"Dilleri, ırkları, âdetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milletler arasında varlığını muhafaza edebilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar âlemine yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı" (2005: 59).

Yusuf Akçura gibi Ziya Gökalp de izlenmesi gereken politikanın Türkçülük olduğu kanaatindedir. Yalnız Ziya Gökalp, ilk yazılarında Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılığın bir sentezini yapma gayreti içerisinde girmiş ve takip edilmesi gereken hedefin "*muasır bir İslam Türklüğü*" oluşturmak olduğunu ifade etmiştir (1976: 12).

Gökalp'e göre, Türklük, İslamlık ve Batıcılık birbiriyle çelişmeyen üç durumdur. Türklük; milliyetten, İslamlık; ümmetten ve Batıcılık; beynelmileliyetten kaynaklandığı için üçünü bir araya getirmek çelişkili değil, olması gereken bir durumdur. Bunun için Türk milleti; Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine ve Avrupa beynelmileliyetine mensup bir cemiyet olarak tarif edilmiştir (1976: 12).

Yusuf Akçura gibi Ziya Gökalp de izlenmesi gereken politikanın Türkçülük olduğu kanaatindedir. Yalnız Ziya Gökalp, ilk yazılarında Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılığın bir sentezini yapma gayreti içerisinde girmiş ve takip edilmesi gereken hedefin "muasır bir İslam Türklüğü" oluşturmak olduğunu ifade etmiştir.

Türkçülerin İttihat ve Terakki döneminde teşkilatlanma çalışmaları da başlamış ve bu dönemde Türk Cemiyeti, Türk Ocağı, Türk Yurdu ve Genç Kalem gibi örgütlenmeler ve yayınlar meydana çıkmıştır (Georgeon 2006: 29). Özellikle Türk Ocağı bu dönemde Türkçülük adına çok kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Cumhuriyet Döneminde de önemini koruyacak olan Türk Ocağı, 1912 yılında kurulmuştur. Ocağın amacı tüzüğün ikinci maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

"Cemiyetin amacı; İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin millî terbiye ve ilmi, sosyal, iktisadi seviyelerinin ilerleme ve yükselmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır." (Akçura 2007: 203).

Türklüğün gelişmesini temel amaç edinen Türk Ocağı, bir müddet sonra Türk Yurdu dergisiyle bütünleşecek ve tüm dünya Türklüğünü kapsayacak şekilde yayınlar yapmaya başlayacaktır. Türk Yurdu dergisinin temel amacı tüm Türklerin ortak bir dilde birleşmeleri için yayınlar yapmaktır. Bunu tüzüğün bir maddesinden açıkça anlıyoruz:

"Risale Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak istifade olunacak bir tarzda yazılacaktır. Bundan dolayı dili

sade olacaktır, kavmin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir, çetin konular bile kolay ifade olunmaya çalışılacaktır. Bununa beraber aydın düşünce sahiplerinin zevki, çıkarı gözden kaçırılmayacaktır." (Akçura 2007: 201).

Türkçülük siyasetinde başlayan bu gelişmeler İttihat ve Terakkinin de Türkçülüğe kayıtsız kalmamasına yol açmıştır ve özellikle Balkan Savaşları sonrasında Türkçülük, İttihat ve Terakkide, dolayısıyla İttihat ve Terakkinin Mecliste ve hükümette baskın olması nedeniyle devlet politikalarında da etkili olmaya başlamıştır. Özellikle iktisadi alanda millî bir Türk burjuvazisi yaratma gayretine girişilmiş ve bu dönemde Türk sermayedarlarının kurduğu kooperatifler ortaya çıkmıştır (Çavdar 2004: 155). O zamana kadar azınlıkların baskın olduğu ekonomik alanda Türklerin geri planda kalması, İttihat ve Terakkiyi bu alanda adım at-

maya sevk etmiştir. Yusuf Akçura da millî bir Türk burjuvazisinin gerekliliğini savunmuştur. Akçura'ya göre gayritürk Osmanlılarla rekabet edecek derecede Osmanlı Türk sanayicisi ve tüccarının meydana gelmesi önemlidir. Ekonomik bağımsızlığın öneminin bilince olan Akçura, İttihat ve Terakkinin ekonomi alanında izlediği politikaların olumlu olduğu inancındadır. Bu dönemde kaleme aldığı *Türklerin İktisadi Uyanışı* adlı makalesinde Akçura, bu konuda şunları yazmaktadır:

“İntibah-ı iktisadinin asıl en mühim ciheti, sanat ve ticareti hor gören, bir Osmanlı Türk'üne layık meşgale ancak askerlikle memurluktur diyen hatalı ve zararlı zihniyetin değişmesidir. Osmanlı saltanatında Türk burjuvazisi hemen yok gibiydi. Zavallı Lehistan krallığında olduğu veçhile, Türkiye'de dahi burjuva sınıfını mahkûm unsurlar teşkil ediyordu. Osmanlı yalnız sipahi ve memurdu. Hâl-buki zamanımız devletlerinin temeli burjuvazidir; muasır büyük devletler, sanatkâr, tüccar ve bankacı burjuvaziye dayanarak teessüs etmiştir. Türk intibah-ı millîsi, Devlet-i Osmaniye'de Türk burjuvazisi tekevvinünün mebd-i itibar olunabilir ve Türk burjuvazisinin inkişaf-ı tabisi sekteye uğramayacak olursa, Osmanlı Devleti'nin sağlam taazzuv temin edilmiş olur.” (Georgeon 2006: 168).

İttihat ve Terakki Döneminde sadece ekonomik alanda adımlar atılmakla kalınmamış, aynı zamanda Türk modernleşme sürecinde önemli sayılabilecek adımlar da atılmıştır. Bunlardan en önemlisi Şeriye mahkemelerinin Meşihattan ayrılıp, Adliye Nezaretine bağlanmasıdır (Çavdar 2004: 154). Laik bir hukuk düzeni kurmak adına atılan bu adım önemlidir. Bunun yanı sıra toplumsal hayatın modernleşmesi adına birçok adım da bu dönemde atılmıştır.

Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesinde İttihatçılardaki Türkçü eğilimlerin de etkisi olmuştur. Dönemin önemli İttihatçıları olan Sadrazam Sait Halim Paşa, Enver Paşa, Talat Paşa, Meclis-i Mebusan Başkanı Halil Paşa'nın Almanya ile yaptıkları gizli antlaşmalar gereği Osmanlı İmparatorluğu, İttifak Devletleri yanında savaşa katılmıştır (Zürcher 1996: 165). Savaşın Osmanlı aleyhine sonuçlanması sonucunda İttihat ve Terakki kendini feshetmek zorunda kalacak ve 1918 yılında kapanacaktır. İttihat ve Terakkinin izlediği politikaların bazı yönleri bakımından eksik olmakla birlikte, Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilecek olan reformlara öncülük etmesi bakımından önemli faydaları dokunmuştur. Karpat, İttihat ve Terakki'nin Türk toplumuna kazandırdığı en önemli şeyin hürriyet olduğunu ifade etmektedir:

“İttihatçıların çok partili, liberal demokrasi anlayışı daha sonraki kuşaklara da geçti. İttihat ve Terakkinin iktidara gelişinin ilk altı ayında bu alanda kendini gösteren hürriyet bu alanda halkın hafızasına yerleşti, daha sonraki hürriyet ve demokrasi mücadelesinin esin kaynağı oldu” (Karpat 2006: 128).

Cumhuriyet Dönemi Siyasal Modernleşmesi ve Türkçülük

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı İmparatorluğu aleyhine sonuçlanması sonucu Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girmiş ve imzaladığı Sevr Anlaşması ile Batılı güçlere teslimiyetini tescillemiştir. Bu teslimiyet politikaları karşısında Anadolu'da başlayan direniş hareketleri Mustafa Kemal tarafından örgütlenecek ve neticesinde Türk kurtuluş mücadelesi başlayacaktır. Bu harekete öncülük edenlerin attıkları ilk adım ise Anadolu'da çeşitli kongreler düzenleyerek halkın bu süreçte yer almasını sağlamaktır. Kongreler sonrası alınan kararlar gereği ise ilk iş olarak egemenliğin millete ait olduğunu göstermek açısından Ankara'da bir meclis açılacak ve mücadelenin yönetim yeri bu Meclis olacaktır. Dönemin zor koşullarına rağmen meclis aracılığıyla halkın karar alma sürecine dâhil edilmesi, dönemin önderlerinin siyasi alanda modernleşmeye gösterdikleri ilginin ilk belirtisi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı İmparatorluğu aleyhine sonuçlanması sonucu Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecine girmiş ve imzaladığı Sevr Anlaşması ile Batılı güçlere teslimiyetini tescillemiştir.

Kurtuluş Savaşından galip çıkarak varlığını tüm dünyaya kabul ettiren Ankara Hükûmeti siyasi alanda modernleşme adımlarını hızlandıracak ve meclisin ilk önemli icraatı 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırmak olacaktır. Böylece yaklaşık altı yüzyıl yönetimi elinde tutan Osmanlı hanedanlığının siyasi alandaki hâkimiyeti sona erecektir. Siyasi alandaki önemli bir diğer gelişme ise Cumhuriyetin ilanıdır. 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet ile birlikte Anayasa'da yapılan değişiklikler sonucu bazı maddeler şu şekilde düzenlenmiştir (Çavdar 2004: 282):

Madde 1-Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. İdare usulü halkın kaderini kendi eliyle yönetmesi temeline dayanır. Türkiye devletinin hükûmet şekli cumhuriyettir.

Madde 2-Türkiye devletinin dini İslam dinidir. Resmî dili Türkçedir.

Madde 4-Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükûmetin bölündüğü idare şubelerini bakanlar aracılığı ile yönetir.

Madde 10-Türkiye Cumhurbaşkanı, TBMM genel kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer. Yeniden seçilmek caizdir.

Madde 11-Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu niteliği ile gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.

Madde 12-Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Öteki bakanlar, başbakanca yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra tümü cumhurbaşkanınca Meclisin onayına sunulur. Meclis toplantı hâlinde değilse onaylama işi Meclisin toplanmasına ertelenir.

Anayasa'da yapılan bu değişikliklerle birlikte siyasal modernleşme adına önemli bir adım atılmış ve Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde Meclisin Halifeliği kaldırması ile birlikte de Osmanlı siyasal kurumları tamamen ortadan kaldırılmış ve siyasal modernleşme önünde büyük bir engel olarak görülen bu kurum da saf dışı edilmiştir. Böylece halk egemenliği karşısında herhangi bir engel kalmayacak ancak Türkiye'de tam manasıyla demokrasiye geçiş, genel oy ilkesinin yaygınlaşması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve demokrasinin en önemli gerekliliği olan çok partili hayatın Türk toplumunda yer edinmesi zaman alacaktır.

Cumhuriyet Dönemi siyasal modernleşmesinde temel amaç pozitivizme dayalı bir toplum düzeni, ulus devlet esasına ve laiklik esasına dayalı bir devlet düzeni kurmaktır. Türk milliyetçiliği bu süreçte etkili olmakla birlikte temel gaye çağdaşlaşmak, batı medeniyetinin vakıf olduğu gelişmişlik düzeyine bir an önce erişmektir. Bu amaçları Atatürk'ün şu sözlerinden anlamak mümkündür:

"Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi, bütün cihanda tam manasıyla medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır. Birlisiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakk-ı hürriyet ve istiklali, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir. İçtimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur" (Mardin 2008: 17).

Türk siyasal modernleşme sürecinde diğer Batı ülkelerinin erişmiş olduğu refah düzeyi bir ölçüt hâline gelmiştir. Bu gelişmişlik düzeyine erişmenin yolu olarak da Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan siyasal modernleşmeye öncelik verilmiş ve diğer alanlarda gerçekleşecek modernleşme süreçleri için siyasal modernleşme ön şart olarak görülmüştür. Modernleşme sürecinde rol alan kişiler ise bir önceki dönemde etkin olan sivil ve asker bürokrasiden gelen kişiler olup büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki Döneminde hâkim olan pozitivizm ve milliyetçilik görüşüne sadık kalan kişilerdir. Bir önceki dönemin etkin kişilerinin, yeni dönemde etkin rol alması sadece Türk toplumuna özgü olmayıp, diğer modernleşme süreçlerinde de benzer şekilde gelişmiştir. Eisenstadt, modernleşme üzerine yaptığı araştırmalarda şu genellemeyi yapmaktadır:

"Millî devrim gerçekleştiğinde içerideki oluşuma güçlü bir şekilde yön verenler ve zayıf da olsa uluslararası siyaseti yürütenler bir önceki sistemden kalan baskın gruplardır. Bunlar genellikle daha önceki yapıda seçkin mevkileri ellerinde tutanlardan ve bir dereceye kadar daha geniş toplumsal sınıflara yakın ilişkileri olan, daha önce var olan seçkinlerden ve toplumun geniş kesimlerinden bütünüyle uzaklaşmamış entelektüel, bürokratik, profesyonel ve askerî gruplardan oluşuyorlardı" (Eisenstadt 2007: 156).

Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Döneminin hâkim bürokratları rol almakla birlikte, dönemin bazı önemli isimleri de tasfiye edilmiştir. Özellikle İttihatçıların önemli bir bölümü bu süreçte saf dışı edilmiş, ayrıca hilafeti savunan

bazı kişiler de bu dönemde modernleşme sürecini baltalayacakları endişesiyle süreç dışı bırakılmışlardır. İlk adım Birinci Meclisin dağıtılması ile atılmış ve Mecliste hilafet taraftarı olanlar, Türkçülük karşıtı olanlar ve Cumhuriyete sıcak bakmayanlar Meclis dışına itilmiştir. II. Meclis üyeliği için yapılan seçimlerde milletvekillerinin büyük çoğunluğu bizzat Atatürk tarafından belirlenmiş ve bu kişiler büyük oranda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri arasından seçilmiştir(Öz 1996: 63). Nispeten homojen hâle gelen Mecliste ikinci bir tasfiye süreci ise kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekillerinin İzmir suikastında rol aldıkları gerekçesi ile olmuş ve birçok milletvekili yargılanarak ceza almıştır. Daha homojen hâle gelen Meclis bu sayede çalışmalarını daha rahat yürütebilecek duruma gelecek ve Serbest Cumhuriyet Fırkasını saymazsak 1946'da Demokrat Partinin kuruluşuna karar Mecliste Cumhuriyet Halk Partisi hâkim parti olarak konumunu koruyacaktır.

Cumhuriyet Döneminde Türk milliyetçiliği, İttihat ve Terakki döneminde olduğu gibi yine ön planda olmuştur. Atatürk'ün altı ilkesinden biri olarak daha sonra Anayasa'da da yer alacak olan milliyetçilik ilkesi bu dönemde bazı değişikliklere uğramakla birlikte özünü koruyacaktır. Modern toplumların en önemli sosyopolitik biriminin ulus olması bakımından bu dönemde millet söylemi Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu kavramdır. Ulus devlet kurma sürecinde milletin öneminin bilincinde olan Atatürk, kültür esasına dayalı bir millet anlayışına sahip olmuş ve ilk olarak da bu anlayışın somut göstergesi olarak son Osmanlı Mebusan Meclisinde kabul edilen Misak-ı Millî belgesi ile ulus devletin sınırları çizilmek istenmiştir. Belgenin hazırlanma sürecinde Mustafa Kemal'in doğrudan bir etkisi olmamakla birlikte Anadolu'dan seçilerek İstanbul'a gönderilen milletvekillerinin büyük çoğunluğu Ankara'daki oluşumu destekleyen kişiler ve bunların birçoğu Mustafa Kemal'in bizzat seçtiği kişiler olması bakımından Misak-ı Millînin hazırlanmasında ve kabul edilmesinde Mustafa Kemal'in dolaylı bir etkisi söz konusudur. Bu belge çerçevesinde Türk milleti, İtilaf Devletlerine millî sınırlarının çerçevesini göstermiştir. Bu sınırlar içerisinde yaşayanlar göz önüne alındığında bunlar bir geçmişe sahip dil ve din birliği içerisinde olan toplumdur. Ancak Lozan Antlaşmasında bu sınırlar tam olarak sağlanamamış bugünkü sınırlarımız çizilmiştir. Sınırların belirlenmesinde temel kıstas Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı yerlerdir. Sınırların bu şekilde belirlenmesi kurulacak olan devletin ulus devlet esasına dayalı olacağına işaretlerini vermiştir. Ayrıca Türkçülüğün ilk ortaya çıkış aşamasında tüm Türklerin birliğini savunan görüş de Lozan Antlaşması sonrasında terk edilmiştir. Nitekim bu dönemde Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in yazılarında Türkçülük çeşitli şekillerde tasnif edilmiş ve Anadolu Türkçülüğü ön plana çıkmıştır. Akçura'ya göre Türkçülüğün gayesi millî devlet ve millî bağımsızlıktır. Tüm Türklerin siyasi birlikteliği hedefini emperyalist Türkçülük olarak isimlendiren Akçura, takip edilmesi gerek hedefin demokratik Türkçülük olduğunu, yani tüm Türkler arasında siyasi birliktelikten ziyade kültür

birlikteliği ve her Türk şubesinin kendi millî devletlerini oluşturması gerektiğidir. Nitekim millî devlet esasına dayalı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması Akçura'ya göre demokratik Türkçülüğü savunanların hedefine ulaşmasıdır:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Büyük Millet Meclisi Hükûmeti namıyla, sonra hakiki adıyla kurulması, Türk milliyetçiliği açısından Türkçülük idealinin gerçekleşmesi demektir. Çoğu Türkçülerin belki hayatlarında gerçekleşeceğini ümit bile edemedikleri ideal, bir Türk dehasının kudretiyle bir gerçek olmuştur, millî Türk devleti kurulmuştur” (Akçura 2007:219).

Ziya Gökalp ise Türkçülüğü, yakın ve uzak hedefler olarak tasnif etmiş, ilk hedef olan Türkiyeciliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sağlandığını, yakın hedef olan Oğuzculuğun ise, Türkçülerin izlemesi gereken en yakın hedef olduğunu ifade ederek, kültürel olarak birbirine çok yakın olan Oğuz Türklerinin birlikteliği hedefini takip edilmesi gereken yol olarak göstermiştir. Türkçülüğün uzak hedefi olan Turan ise Gökalp'e göre, dönemin şartları göz önüne alındığında

zordur. Ancak bu hedefe ulaşılması ilerde gerçekleştirilebilecek bir siyasettir. Nitekim Türklerin vatanı ne Türkiye ne de Türkistan'dır, Türklerin vatanı Gökalp'e göre Turan'dır(2009: 28).

Cumhuriyet Döneminde siyasal alanda Türkçülüğün sağlanması ile birlikte toplumsal ve kültürel alanda Türkçülüğü pekiştirecek atılımlara geçilmiştir. Bu atılımlardan önemli olan bazıları; eğitim sisteminin milliyetçilik esasına göre düzenlenmesi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve milliyetçi bilinç aşılacak müze gibi kurumların kurulmasıdır. Bu adımlardaki amaç ise ortak bir dil, ortak bir kültür ve ortak bir tarih bilinci yaratma çabasıdır. Nitekim ulus devletin ayakta kalabilmesi için homojen bir toplumun muhafaza edilmesi gerekmektedir. Şerif Mardin genellikle bu adımın eğitim vasıtasıyla yapıldığını ve eğitime paralel çalışan bir kültür sisteminin ortaya çıkarılması yoluyla ulus devletin merkezîyetçiliği sağlayabildiğini ifade

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde siyasal alanda yaşanan modernleşme sürecinin kökenleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında başlayan reform hareketlerinde yatmaktadır.

eder(2008: 88). Ziya Gökalp de Türkçülüğün Esasları isimli eserinde Türkçülüğün yol haritasını çizmiş ve yeni devletin yöneticilerine yapması gerekenleri sıralamıştır. Gökalp'e göre Türkçülüğün canlı tutulabilmesi için millî vicdan, millî kültür, millî dil ve millî müzik kuvvetlendirilmelidir. Bunların yapılabilmesi için de millî müzeler, etnografya müzesi, millî hazine-i evrak, millî tarih kütüphanesi, istatistik kurumu gibi kurumlar kurulmalı ve dilde reform yapılmalıdır (2009;80-86). Gökalp'in 1924 yılında çizdiği bu yol haritası Cumhuriyet Döneminde büyük oranda takip edilecektir.

Sonuç Yerine

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde siyasal alanda yaşanan modernleşme sürecinin kökenleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında başlayan reform hareketlerinde yatmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın sonunda Osmanlıda gelişen Türkçülük akımı, yeni kurulan devletin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Bu süreçte milliyetçilik, modern devletlerin karakteri olan ulus devlet modeli üzerinde durmuştur.

Modernleşme türlerinden biri olan siyasal modernleşme sürecinde toplumların yaşadığı başlıca değişim, halkın iktidara talip olması yani halk egemenliğine dayalı devletlerin ortaya çıkmasıdır. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da başlayan anayasacılık hareketleri, parlamentoların açılması ve oy hakkının giderek tüm bireyleri kapsayacak şekilde genişlemesi, siyasal modernleşmenin başlıca koşulları olmuştur. Bu süreçte gelişen bir başka olgu ise ulus devlet modeli ve milliyetçilik akımları olmuştur. Milliyetçiliğin savunduğu temel görüş; her milletin kendi kendini yönetmesi anlamına gelen self-determinasyon ilkesidir. Bu açıdan ilk olarak Batı'da yükselen milliyetçi akımlar, ulus devlet sürecini hızlandırmış ve 20. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın büyük bir kısmını ulus devletler oluşturmaya başlamıştır.

Türkiye'de ise milliyetçilik akımı Osmanlı'nın son dönemlerinde devleti kurtarma politikalarından biri olarak görülmüştür. İttihat ve Terakki ile somutlaşan ve devlete egemen olmayan başlayan Türkçülük siyaseti, Osmanlı toplumunda hürriyet ve halka dayalı yönetim anlayışının yeşermesinde temel etken olmuştur. Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde siyasal alanda atılan adımlar, milliyetçilik çerçevesinde cereyan edecek ve bu amaçla Türkiye Cumhuriyeti kurucularının ilk işi halk egemenliğine dayalı bir yönetim oluşturma çabası olacaktır. Halk egemenliğini sağlayabilmek amacıyla başlatılan siyasal alandaki modernleşme atılımı; saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılması ile pekiştirilmiştir.

Bugün Orta Doğu, Kafkaslar ve Asya'nın sayılı demokratik ülkelerinden biri olan Türkiye'nin demokrasininin temelinde yatan unsurlar Türk milliyetçiliği ve ulus devlet anlayışı olmuştur. Türk toplumunda demokrasi kültürünün, her türlü aksaklıklara rağmen, bu denli hızlı oturması devletin siyasal modernleşme sürecinde sağlam ilkeler üzerine inşa edilmesi sonucu gerçekleşmiştir. ■

Kaynakça

- AHMAD, Feroz (2002), **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Ankara: Doruk Yayıncılık.
 AKÇURA, Yusuf (2007), **Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayınları.
 AKÇURA, Yusuf (2005), **Üç Tarz-ı Siyaset**, Yay. hzl. Mehmet Ali Erdem, Ankara: Lotus Yayınevi.
 ALTUN, Fahrettin (2005), **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul: Küre Yayınları.
 ÇAVDAR, Tevfik (2004), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.

- EISENSTADT, Shmuel Noah (2007), **Modernleşme Değişim ve Başkaldırı**, çev.: Ufuk Coşkun, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- GEORGEON, François (2006), **Osmanlı-Türk Modernleşmesi(1900-1930)**, 4. Baskı, çev.: Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GEORGEON, François (2005), **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura(1876-1935)**, çev. Alev Er, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (2009), **Türkçülüğün Esasları**, 2. Baskı, İstanbul: Elips Yayıncılık.
- GÖKALP, Ziya (1976), **Türleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Yay. hzl. İbrahim Kutluk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HEYWOOD, Andrew (2007), **Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş**, çev.: Hüsamettin İnaç, Ankara: Adres Yayınları.
- KARPAT, Kemal (2006), **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çev.: Dilek Özdemir, Ankara: İmge Kitapevi.
- KARPAT, Kemal (2008), **Türk Demokrasi Tarihi**, 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.
- MARDİN, Şerif (2008), **Türk Modernleşmesi**, 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2008), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 27. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları
- ÖZ, Esat (1996), **Otoriterizm ve Siyaset**, Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2005), **Türk Ulus-Devlet Kimliği**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2006), **Türk Modernleşmesi**, 2. Baskı, Ankara: Lotus Yayınları.
- ZÜRCHER, Erik Jan (1996), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.